

MARTIN ŠRAJER / 21. 6. 2016

Ikarie XB 1 na Západě

Uvedení v sekci Cannes Classic nebylo pro zahraniční diváky zdaleka první možností zhlédnout obdivovanou československou sci-fi na velkém plátně.

Z karty, do které byly zaznamenávány zahraniční cesty *Ikarie XB 1*, se dozvídáme, že reprezentativní československá sci-fi navštívila kromě spřátelených zemí jako SSSR, NDR, Polsko, Bulharsko nebo Kuba také krajiny ležící na západ od našich hranic. Jako první si kopii filmu vyžádalo Japonsko, kam byla *Ikarie* odeslána již v polovině května 1963.

Necelé tři měsíce po své březnové domácí premiéře film zavítal na první ročník sci-fi festivalu v italském Terstu (Festival Internazionale del Film di Fantascienza), odkud si ex aequo s *Rampou* (1962) Chrise Markera odvezl hlavní cenu, Zlatou raketu (teprve v září bylo ocenění v pražském Filmovém klubu předáno režisérovi Jindřichu Polákovi).

Ještě před vyhlášením cen italští filmoví kritici přisuzovali vítězství Polákovu filmu a v reakci na další dva vědeckofantastické snímky stejného původu (*Kybernetická babička*, 1962 a *Muž z prvního století*, 1961) [1] psali dokonce o československé renesanci tohoto žánru. Jako nejlepší z trojice československých zástupců byla pro svou serióznost a psycho-sociologické přesahy hodnocena právě *Ikarie*. Nadšení kritici o ní psali jako o díle morálního významu a velkých symbolických hodnot, které „by si zasloužilo soutěžit na vyšší úrovni než mezi filmy, které měl vedle sebe na tomto festivalu.“ [2]

Jedním z festivalových porotců v Terstu byl jednatřicetiletý Umberto Eco, který se k *Ikarii* i dalším dvěma československým sci-fi vyjádřil na stránkách deníku *Corriere della sera*:

„Československé filmy *Muž z prvního století* a *Ikarie XB 1* vyvažují pečlivou utopii hlubokým a přirozeným lidským smyslem. Letmo stojí za to si povšimnout, jak oba

slouží také k pašování podivných kulturních tendencí: v prvním vidíme, jak si tvůrci představují socialistickou společnost ‚zařízenou‘ ve stylu našeho avantgardního umění, civilisaci navrženou Brunem Munarim a jeho žáky, přívrženci ‚programového umění‘. V *Ikarii* přihlížíme velmi pravděpodobnému ‚atomovému twistu‘ budoucnosti, který tančí kosmonauti v salónu vesmírné lodi. A konečně je na tomto festivalu také zastoupena poezie, například v *Kybernetické babičce* slavného Jiřího Trnky.“ [3]

Pochvalná recenze z periodika *Il piccolo* si všímá kvalitního technického zpracování filmu (s drobnou výhradou stran naivních kostýmů) a realistického vykreslení všedního života na palubě vesmírné lodi a vypravěčský rozmach filmu autor připodobňuje k románům Jacka Londona nebo Josepha Conrada. Text uzavírá domněnka, že jde o „jedno z nejlepších a nejpoctivějších vědeckofantastických děl uvedených za poslední léta.“ [4]

Na festivalu v Terstu film zhlédl také redaktor anglického deníku *Financial Times*, který upozornil na motiv, jenž se o mnoho let později stane východiskem nesrovnatelně výpravnější sci-fi Chritophera Nolana *Interstellar*: „Navíc *Ikarie* přináší něco, co se může stát jedním z velmi vážných problémů odcizení – co se stane dvěma lidem, ona zestárne na zemi o 15 let, zatímco on zestárne toliko o 18 měsíců za 15 let putování vesmírem?“ [5]

V lednu 1964 byla desetidílná širokoúhlá kopie filmu odeslána do USA. Americkou distribuci si vzala na starost společnost producenta běčkových titulů Rogera Cormana American International Pictures, která *Ikarii* stejně jako jiná málo dynamická východoevropská sci-fi, např. sovětskou *Planetu bouří* (1962), uzpůsobila domácím divákům. Film byl zkrácen na 65 minut, přejmenován na *Voyage to the End of the Universe*, přestříhán a předabován do angličtiny (postavy navíc dostaly anglická jména).

Vesmírní cestovatelé v americké verzi filmu hledají zelenou, nikoli bílou planetu. V dotočeném závěrečném záběru, předjímajícím podobně překvapivý konec *Planety opic* (1968), ji nacházejí, když při pohledu z lodi spatří Sochu svobody. Podle některých spekulací se americkou verzí *Ikarie* vedle scenáristů *Planety opic* inspiroval také John Carpenter při psaní své komediální sci-fi *Temná hvězda* (1974), satirického pohledu na nudu zažívanou během dlouhých letů do vesmíru.

Zmrzačená verze od AIP byla během následujících let uváděna v kinech a televizích řady dalších zemí a dlouho se tudíž jednalo o jedinou podobu, v jaké západní diváci film znali. Nápravu až v roce 2004 zjednal Český centrum v New Yorku, když v rámci putovní retrospektivy tvorby Pavla Juráčka uvedlo společně s *Bláznovou kronikou* (1964), *Koncem srpna v hotelu Ozón* (1967) nebo *Případem pro začínajícího kata* (1969) i nezkrácenou *Ikarii* s původní zvukovou stopou (z kopie zapůjčené Národním filmovým archivem). Přehlídka nazvaná *Pavel Juráček: New Wave Master Rediscovered* byla zahájena začátkem března v newyorském Muzeu moderního umění a trvala až do srpna, kdy filmy promítla filmotéka v Hollywoodu (American Cinematheque at the Egyptian Theatre).

Zástupce British Film Producers Association John Stapleton a šéfredaktor filmového časopisu *Film and Filming* Peter Baker navštívili v únoru 1965 Prahu. Cílem jejich cesty byl výběr vhodných titulů na přehlídku československých filmů v londýnském National Film Theatre, naplánovanou na začátek léta. Krom jiných je zaujala také *Ikarie*. Ta byla v Londýně, stejně jako většina ostatních vybraných filmů, promítnuta hned dvakrát.

Anotace londýnské filmové přehlídky představovala Polákovo sci-fi takto: „(...) a very imaginative film, devoid of propaganda, and as scientifically accurate as possible. The pace is slow but the story is absorbing, and the human beings behave in a credible way.“ [6]

Na začátku roku 2006 potěšilo domácí i zahraniční fanoušky vědeckofantastických filmů první vydání *Ikarie* na DVD. Společnost Filmexport Home Video disk vybavila anglickými titulky, díky nimž o disk projeví zvýšený zájem také diváci, pro které je čeština jazykem cizím a nesrozumitelným. Jeden z nich napsal zasvěcenou recenzi pro web *DVDtalk*. Mimo jiné v ní rozebírá rozdíly mezi americkou a českou verzí:

„The original *Ikarie XB 1* is a much different experience than *Voyage to the End of the Universe*. American-International altered the story to make the spaceship an alien craft from an unknown planet. The American dub described the voyage as a one-way pioneering trip. Although we recognize the derelict space ship as being from Earth (the playing cards, numbers written on bulkheads) the voyagers theorize that it's a 'primitive craft' from some unnamed warlike civilization.“ [7]

O nový digitální přepis filmu se v roce 2013 postarala britská společnost Second Run. Na samotném disku *Ikarie* doplňoval rozhovor s filmovým kritikem Kimem Newmanem, v příloženém bookletu pak esej filmového historika Michaela Brookea, upozorňující mimo jiné na stylistické výpůjčky z *Ikarie* v Kubrickově kultovním sci-fi *2001: Vesmírná odysea* (1968). [8]

Vedle Itálie, Spojených států nebo Anglie film do své distribuce zakoupila rovněž Belgie, Kypr, Švýcarsko či Kanada (v Ottavě byl zkraje roku 1966 podobně jako dříve v Londýně uspořádán Týden československých filmů). Celkem byla *Ikarie* vyvezena takřka do čtyř desítek zemí a nadšené zahraniční příznivce nachází i mnoho desetiletí od svého vzniku. Lze předpokládat, že další si získá díky zařazení do sekce Cannes Classics, která v minulých letech připomněla taková nestárnoucí díla světové kinematografie jako *Africká královna* (1951), *Psycho* (1960) nebo *Gepard* (1963).

Poznámky:

[1] *Kybernetická babička* byla na festivalu oceněna Zlatou pečeti, ačkoli přinejmenším podle redaktora píšícího pro italský *Giornale del mattino* by si zasloužila cenu hlavní. Viz *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1963, č. 9, s. 15.

[2] Recenze z měsíčníku *Bianco e nero*. *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1964, č. 1, s. 10.

[3] Zprávy z festivalu v Trieste. [1963]. BSA, SCE, film: *Ikarie XB 1*.

[4] *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1963, č. 9, s. 13-14.

[5] *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1964, č. 2, s. 16.

[6] Czechoslovakian Film Week. [1965]. NFA, ÚŘ ČSF, R5/AI/1P/7K.

[7] Erickson, Glenn, *Ikarie XB1*. *DVDtalk*:
<http://www.dvdtalk.com/dvdsavant/s1867ikar.html>

[8] Podrobněji o disku viz: http://www.secondrundvd.com/release_ikarie.php